

Bölüm 16

DEVLET OLGUSUNA FENOMENOLOJİK, ARKEOLOJİK, KRONOLOJİK VE KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Abdülkadir ÖZDEMİR¹

GİRİŞ

İnsanların bir arada yaşaması tarih boyunca insanlar arasında iktidar ve gücün kimde olması gerektiği sorunsalının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle devlet kavramına yüklenen anlam ve devlet yönetimi konuları, insanların toplu halde yaşamaya başladığından beri sürekli olarak tartışma konusu olmuştur. İnsanların toplu bir şekilde yaşaması, güç çatışmalarına neden olmuş; birliğin ve düzenin gerekliliği “devlet” kurumunu ortaya çıkarmıştır. Devlet kavramına yüklenen anlam Antik Çağdan günümüze kadar geçen sürede birçok değişikliğe uğramıştır. Çağdaş devlet kavramı ise 16. yüzyılda oluşmaya başlamış, devletin ortaya çıkması ve örgütlenmesi de kurumları ortaya çıkarmıştır (Çam, 2005). Antik Çağ'da köleliğin ve devletleri oluşturan bireyler arasında sınıf farklılıklarının olması nedeniyle bu çağdaki devletleri çağdaş devlet olarak nitelendirmek mümkün değildir.

Devleti oluşturan unsurlar, egemenliğin kaynağına göre devlet çeşitleri, yönetim biçimlerine göre devlet çeşitleri gibi konularda, düşünürler arasında hemen hemen bir fikir birliği varken; devletin menşei (kökeni), devlet kavramının tanımı, devletin faaliyet alanları ve faaliyet alanının sınırları gibi konularda düşünürler arasında fikir ayrılıkları veya fikir çatışmalarının olduğu görülmektedir. Farklı dönemlerde, farklı coğrafyalarda yaşamış olmalarına ve farklı inanç sistemlerine sahip olmalarına rağmen bazı düşünürlerin devlet olgusuna yükledikleri anlamların aynı olduğu örneklere de rastlanmaktadır.

Dört ana başlıktan oluşan bu çalışmada ilk başlıkta devlet olgusuna ilişkin temel bilgilere, kavramlara ve devlet olgusuna yüklenen farklı anlamlara “fenomenolojik” bir bakış açısıyla; ikinci başlıkta devletin menşesine, yani devletin nasıl ortaya çıktığına dair çeşitli görüşlere ve devletin nasıl var olup nasıl sona

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, ozdemir.kadir@hotmail.com, ORCID iD: 0000-0002-7306-6196.

ereceğine “arkeolojik” bir bakış açısıyla; üçüncü başlıkta farklı dönemlerde devlet olgusuna yüklenen anlama “kronolojik” bir bakış açısıyla; son bölümde ise doğu ve batı düşünürlerinden birer örnek seçilerek bu düşünürlerin devlet olgusuna dair görüşlerine “karşılaştırmalı” bir bakış açısıyla yer verilmiştir.

1. DEVLET KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

“Devlet” yüzyıllardan beri var olan sosyal bir olgudur ve siyaset bilimciler bu süreçte “devlet nedir?” sorusu için genel geçer bir cevap bulamamışlardır (Kapani, 2004). Devlet kavramına farklı tanımlar yapılmasına karşın tanımların bazıları aynı anlamlara gelecek ifadeler içermektedir. Devlet çoğunlukla belirli bir toprak parçası üzerinde söz sahibi olan insanların oluşturduğu varlık olarak tanımlanmaktadır (Gözler, 2011; Çam, 2005; Heywood, 2012). Peki, her insan topluluğu devlet sayılır mı veya her toprak parçası bir devlet midir? Bu sorulara cevap verebilmek için devletin unsurlarını yani devleti oluşturan öğeleri irdelemek gerekmektedir.

Devleti oluşturan unsurları (ulus, ülke ve egemenlik) içeren tanımların yanı sıra devlet kavramını bu unsurların hiçbirini kullanmadan yapan düşünürler de vardır. Örneğin Marx, devlet kavramını “*egemen sınıfların diğerlerini ezmek için kullandığı bir baskı aracı*” olarak tanımlarken; Weber “*hukuki yollarla güç kullanma yetkisini elinde bulunduran ve bu yetkiyi kullanan kurum*” olarak tanımlamıştır. Bu farklı düşünceleri de göz ardı etmemek koşuluyla George Jellinek’e ait olan “*üç unsur (öge) teorisini/kuramını*” dikkate alarak yapılan devlet tanımlarının, en yaygın tanımlar olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu kurama göre, devlet ancak belirli öğelerin/unsurların bir araya gelmesiyle var olabilir. Bu öğelerden en az birinin dahi olmaması devletin var olmadığına göstergesidir. Bu öğeler insan topluluğu (ulus), toprak parçası (ülke), toprak parçası üzerindeki iktidar/egemenliktir (Gözler, 2011; Çam, 2005; Heywood, 2012). Bu unsurlar hususunda birçok siyaset bilimci hemfikirdir.

Devlet insan, toprak parçası ve toprak parçası üzerindeki egemenlik unsurlarının bir arada olması ile kurulabildiği için devletin sona ermesi de bu unsurlar doğrultusunda olmalıdır. Öyleyse, bu üç unsurdan herhangi birinin veya birkaçının yok olması da devletin hukuki kişiliğini sona erdirecektir. İnsan veya toprak unsurlarının tamamen yok olması imkânsız olarak düşünülebilir. Çünkü bir devleti oluşturan insanların tamamının veya büyük bir çoğunluğunun bir anda yok olması düşük bir ihtimaldir. Bu durum ancak toplumsal bir felaketin yaşanması durumunda ortaya çıkabilir.

İnsan ve toprak unsurlarının tamamen yok olması neredeyse imkânsız olduğundan devletin sonra ermesi ancak egemenliğini kaybetmesiyle olabilir. Peki, egemenlik tamamen nasıl yok olabilir? Bu sorunun başlıca üç cevabı vardır: Savaşla, başka bir devletle birleşmeyle ve devletin kendisini feshetmesiyle. Bu durumlardan herhangi biri devletin hukuki varlığını sona erdirebilecektir. 20. yüzyılın sonlarına doğru SSCB'nin dağılması (kendini feshetmesi) bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

1.1. Devletin Faaliyet Alanı

Devletin ana görevi toplumsal düzenin sağlanmasıdır. Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için de devlet birçok alanda faal olmak zorundadır. Devletin faaliyet alanı, yani devlete yüklenen görevler geçmişten günümüze değişiklik göstermiştir. Ayrıca bu faaliyetler ülkeden ülkeye de değişmektedir. Devletin faaliyet alanları geleneksel faaliyet alanları ve güncel faaliyet alanları olarak sınıflandırılabilir.

Geleneksel olarak, devlet sadece güvenlik, adalet ve diplomasi görevlerini üstlenmişken, günümüzde bu görevler daha da genişlemiştir. Günümüz dünyasında ekonomik ve siyasi konjonktürün sürekli olarak değişiyor olması devletin faaliyet alanının da sürekli olarak değişmesine neden olmaktadır. Klasik bir ayrımında, kapitalist (liberal görüş) ve sosyalist (müdahaleci görüş) devlet olarak iki temel tip devlet olduğunu ve faaliyet açısından diğer devlet tiplerinin de bu iki temel devlet tipinin türevleri olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Liberal devlet tipinde, devletin faaliyet alanı mümkün olduğunca az olması gerekirken; sosyalist devlet tipinde devletlerin yüklendiği görevler yani, faaliyet alanları liberal devletlerden çok daha fazladır. Liberalizm, felsefi düzlemde özgürlük, eşitlik, bireysellik ve rasyonellik ilkelerini savunmaktadır (Berktay, 2012). Liberal görüş nedeniyle meydana gelen 1929 Ekonomik Buhranı sonrasında, devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesi gerektiği fikri yaygınlaşmıştır. Ancak günümüzde devletin ekonomik yaşamdan kademeli olarak çekilmesi yani devletin küçülmesi eğilimi giderek güçlenmektedir (Çam, 2005). Devletin faaliyetlerini etkileyen merkantilizm, liberalizm ve liberalizme tepki olarak ortaya çıkan sosyalizm düşünce akımlarının birer sonucu olarak liberal devlet ve sosyal devlet tipleri ortaya çıkmıştır.

Devleti daha farklı bir şekilde (faaliyet alanlarına göre) sınıflandıran Heywood'a göre ise devlet tipleri; minimal devlet, kalkınmacı devlet, sosyal-demokrat devlet, kamusallaştırılmış devlet ve totaliter devlettir (Heywood, 2012).

1.2. Devlet Şekilleri/Türleri

Devletler farklı özellikleri dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır. Devletlerin sınıflandırılmasında kullanılan en yaygın kıstaslar egemenliğin kaynağı ve yönetim yapılarıdır. Devletleri egemenliğin kaynağı açısından monarşi, oligarşi, teokrasi ve cumhuriyet; yapıları açısından ise üniter, birleşik ve federal devlet olarak sınıflandırabilmek mümkündür.

1.2.1. Egemenliğin Kaynağı Açısından Devlet Türleri

Devlet başkanının veya devletin önemli yöneticilerinin veraset ile göreve gelmesi durumunda monarşi söz konusu olmaktadır. Monarşi, saltanat haklarının sınırlanmasına göre ve hükümdarın tahta geliş biçimine göre iki kategoride incelenebilir. Eğer hükümdarın hak ve yetkileri herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamışsa buna mutlak monarşi; bu hak ve yetkiler kanunlar veya sözleşmelerle sınırlandırılmış ise buna da meşruti monarşi adı verilmektedir. Kategorinin ikinci kısmını oluşturan ayırım ise hükümdarın tahta geliş biçimidir. Sadece belli bir ailenin mensupları arasında geleneksel yöntemlerle -saltanat ile- yönetim el değiştiriyorsa bu durum irsi monarşi; yönetim hakkı belirli kişiler içinden ve belirli kişiler tarafından seçilen bir kişide ise bu da seçimli monarşi anlamına gelmektedir.

Yönetim kudretinin yani siyasal iktidarın az sayıda kişide veya bir zümrede toplanması durumunda oligarşi söz konusu olmaktadır. Oligarşinin hâkim olduğu yönetimlerde, siyasal iktidar “soylu” olarak nitelendirilecek bazı özelliklere sahip olan kişilerde toplanmışsa bu durum aristokrasi olarak adlandırılmaktadır.

Bazı devletlerde veya toplumlarda ise dini kurumlar siyasal iktidarı elinde bulundurmakta ve söz konusu devletler din temelli kurallar ile yönetilmektedir. Bu devletlerde din adamları sınıfının toplumu oluşturan diğer sınıflar ve bireylerden daha üstün olduğu kabul edilmektedir. Bu yönetim biçimi de teokrasi olarak adlandırılmaktadır. Vatikan, teokrasi için bir örnek olarak gösterilebilir. Tamamen teokrasiyle yönetilen ülkelerin yanı sıra kısmen demokratik kısmen teokratik ülke örneklerine rastlayabilmek de mümkündür. İran İslam Cumhuriyeti bu durumun bilindik örneklerindedir (Durgun, 2012).

Görüldüğü üzere gerek aristokraside gerekse teokraside siyasal iktidar bir grubun veya zümrenin tekelindedir. Bu nedenle aristokrasi ve teokrasi, oligarşinin birer türevidir.

Modern devletlerin ortaya çıkması, siyasal iktidarın ve devlet yönetiminin nasıl belirleneceğine dair bir sorunsalı da beraberinde getirmiştir. İktidarın kim

veya kimler tarafından kullanılacağıının belirlenmesinde, bazı evrensel kuralların olması günümüz demokrasilerinin vazgeçilmez koşuludur. Siyasal iktidarın ve devlet yönetiminde görevlendirilecek kişilerin seçme yeterliliğine sahip kişiler tarafından evrensel seçim ilkeleriyle belirlenmesi durumunda “cumhuriyet” söz konusu olmaktadır. Bu yönüyle cumhuriyet ile monarşi zıt kavramlardır. Yani dar anlamda cumhuriyet, monarşinin tersidir (Yayla, 2017). Ancak, “demokrasi” ve “cumhuriyet” kavramları birbirleriyle özdeşleştirilmiş olsa da bu kavramlar da birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Bu nedenle anti demokratik bir cumhuriyet örneğine rastlanabileceği gibi; demokratik bir monarşi örneğine de rastlayabilmek mümkündür (Gözler, 1999).

1.2.2. Yönetim Yapıları Açısından Devlet Türleri

Yönetim yapıları açısından günümüz devletlerini üniter devlet, birleşik devlet ve federal devlet olarak üç sınıfta incelemek mümkündür. Devlet yetkilerini kullanan ana organların tek bir merkezde toplandığı devlet biçimine üniter devlet denir. Bu devletlerde il, ilçe gibi basit idari yapılanmalar olsa da yasama yürütme ve yargı erkleri bir merkezde (genellikle başkent teşkilatında) toplanmaktadır. Üniter devletlerde yürütme kuvveti, merkezi idare ve mahalli idareler şeklinde ülkenin tamamında faaliyet gösterir. Bu şekilde ülke sınırlarındaki her bir birim merkeze bağlı şekilde hizmet vermektedir. Merkezi idarenin başkent teşkilatı, ülkenin tamamı için kararlar alırken bu kararları yerelde uygulayan taşra teşkilatları vardır. Taşra teşkilatları yerel birimlerde yani illerde ve ilçelerde başkent (merkezi idarenin) aldığı kararlar ve verdiği yetkilere dayanarak faaliyetlerini sürdürürler. Başkent yönetiminin, taşra teşkilatları üzerinde bir üstünlüğü ve emir yetkisi vardır ki buna idare hukukunda “hiyerarşi” adı verilmektedir (Akyılmaz, Sezginer & Kaya, 2019; Günday, 2004).

Üniter devletlerdeki yerel yönetimler ise halkın yerel ve ortak ihtiyaçlarını karşılarken başkent teşkilatının vesayet denetimi altındadır. Buna merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki idari vesayeti adı verilir (Akyılmaz, Sezginer & Kaya, 2019; Günday, 2004). Bazı ülkeler yerel yönetimlere daha geniş hak ve yetkiler verirken yani ülkedeki yerel yönetim adem-i merkezi iken; bazı ülkelerde bu hak ve yetkiler kısıtlanır, yani merkezi olur. Adem-i merkezi olmayan yerel yönetimler bazen merkezi yönetimin mali destekleriyle ve denetimleriyle hizmet sunarlar, bazen de kendi mali kaynaklarıyla hizmet sunmaktadırlar.

Yönetim yapıları açısından bir diğer devlet türü de birleşik devlettir. Bileşik devlet iki veya daha çok devletin sıkı veya gevşek bağlarla birleşmelerinden meydana gelmiş devletler veya birliklerdir. Bu devlet türü federal devlet türünden

farklı özelliklere sahiptir. Bileşik devletlerde her bir devletin yasama, yürütme ve yargı organları farklıdır. Bileşik devletler iki şekilde birlik kurabilirler. Bunlar şahsi birlik ve hakiki birliktir. Şahsi birliklerde birlik ülkeleri, iç işlerinde ve dış işlerinde bağımsız hareket ederler, uluslararası hukukta ayrı birer devlettirler ve her devletin hukuki varlığı devam etmektedir. Hakiki birliklerde ise devletler dış ilişkiler bakımından bağımsız değildir ve hukuki bakımdan ayrı ayrı kişilikleri yoktur (Gözler, 2011).

Yönetim yapısı açısından bir diğer devlet türü ise federal devlettir. Federal devlet için en bilindik örnek Amerika Birleşik Devletleri'dir. Federal devlet, merkezi devlet bünyesinde federe devletlerin oluşturduğu devlet topluluğudur. Yani federasyon, federe devletlerin oluşturduğu bir devlet biçimidir. Federal devletlerde yasama genellikle iki meclislidir. Biri temsilciler meclisi, diğeri ise federal konseydir (Çam, 2005). Bunun sebebi hem federal devletin ortak bir yasama organına; hem de federal devleti oluşturan her bir federe devletin yasama organına ihtiyaç duyulmasıdır. Hemen belirtmek gerekir ki, parlamentonun çift kanatlı olması federal devletler için vazgeçilmez bir zorunluluk değildir. Yani yönetim yapısı açısından federal olarak tanımlanabilen bir devlette tek meclisli bir parlamento da olabilir. Yürütmede ise çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi tek başlılık söz konusudur ve devletin yürütme organının başında "başkan" vardır. Ancak, federal bir yönetim yapısına sahip olmasına karşın farklı hükümet sistemlerinin uygulandığı ülke örneklerini de görebilmek mümkündür. Yargı organında ise, federal devletin, federe devletlerle yetki paylaşımı söz konusudur. Her federe devlette kesinlikle bir federal yüksek mahkeme vardır (Gözler, 2011).

2. Devletin Menşei Hususunda Çeşitli Görüşler

İlkel toplumlarda ortaya çıkan farklılaşmalar ve bu farklılaşmalar sonucunda ortaya çıkan gereksinimler zamanla devletlerin meydana gelmesini sağlamıştır (Düvenci, 2018). Devletin nasıl ortaya çıktığı konusunda düşünürler arasında bir fikir birliği olmasa da yaygın olarak aile kuramı, kuvvet ve mücadele kuramı, biyolojik kuram, iktisadi kuram ve toplumsal anlaşma kuramı çerçevesinde teorilerini savunmuşlardır. Düşünürlerden bazıları bu kuramlardan/teorilerden sadece bir tanesini savunurken, bazıları birden çok kuramı bir arada savunmuşlardır. Bu kuramlar aşağıdaki gibidir.

2.1. Aile Kuramı

Aile kuramına göre, devlet, baba hâkimiyetine dayanan ailenin büyümesinden meydana gelmiştir (Okandan, 1945). Bu kuram, ailelerin birleşmesinin ve

büyümesinin büyük toplulukları, büyük topluluklar da bir müddet sonra devleti oluşturduğunu savunur. Bu kurama göre devlet sadece sosyolojik esasları değil aynı zamanda dini esasları da içermektedir. O halde devletin ortaya çıkış nedeni aile; ailenin ortaya çıkış nedeni ise eşlerdir. Ailede nasıl ki otoriteyi sağlayan bir lider var ise (ki bu lider ataerkil toplumlarda baba, anaerkil toplumlarda da ise annedir) devlette de otoriteye sahip olan devlet temsilcileri ve diğer yöneticiler olmalıdır.

Devletin menşeinin aile olduğunu ileri süren ilk düşünür Çinli filozof Kong-fu-tse (Konfiçüyus)'tur. Antik Çağ'da yaşayan ve devletin menşeinin aile olduğunu destekleyen diğer düşünürler ise Aristoteles ve Çiçero'dur. Aynı düşünce Orta Çağ'da Jean Bodin; Modern Dönemde ise Woodrow Wilson tarafından savunulmuştur (Okandan, 1945). Özetle, bu görüşe göre devlet ailelerin büyümesi ve birleşmesi sonucunda oluşmuştur.

2.2. Kuvvet ve Mücadele Kuramı

Kuvvet ve mücadele kuramına göre devlet, kuvvetlinin zayıfa hükmetmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Kuvvetliler zayıflar üzerinde güç uygularlar ve bu çatışma sonucunda devletlerin kurulması ihtiyacı ortaya çıkar. Devlet kavramı ortaya çıktığında ise bu kez devletler arasındaki zayıf ve güçlü devlet farklılığı ortaya çıkar. Devletteki iktidar ise güç sahiplerinin elinde olur.

Antik Dönemde Herakleitos, 14. yüzyılda İbn-i Haldun ve 18. yüzyılda Charles Baron Montesquieu devletin, insanlar arasında ortaya çıkan bir mücadelenin sonucu olarak meydana geldiğini kabul eden düşünürlerdendir. Orta Çağ düşünürlerinden olan ve devletin menşeinin aile olduğunu savunan Jean Bodin ise aile kuramının yanı sıra kuvvet ve mücadele kuramının da savunucularındandır (Okandan, 1945). Özetle, bu görüşe göre devlet kuvvetlilerin zayıflara güç uygulama isteğinden ortaya çıkmış ve bu yönde şekillenmiştir.

2.3. Biyolojik Kuram

Biyolojik kurama göre devlet, diğer canlılar gibi doğup büyüyen ve sonunda ölen bir varlıktır. Devlet tabiatın olağan olarak ortaya çıkardığı bir kurumdur. Platon da "Devlet" adlı eserinde devleti bireylere benzetmiş; insanın nasıl organları var ise devletin de organları olduğunu ileri sürmüştü, devletin yöneticisini insanın beynine benzetmiştir. Ona göre insanı beyin, devleti ise yöneticiler yönetmektedir (Platon, 2012). Aristo'ya göre de fert devletin bir organıdır. Nasıl ki insanın bir organı ondan ayrılınca canlılığını kaybederse, fert de devletten ayrılınca yaşama şansı bulamaz. Friedrich Hegel ve Herbert Spencer da bu kuramın Orta Çağ'daki savunucularındandır (Okandan, 1945).

Özetle, biyolojik kurama göre, devlet, tabiatın olağan akışında kendiliğinden ortaya çıkmış bir olgudur. İnsan organlarındaki koordinasyonlu çalışma gibi devlet organları da koordinasyonlu çalışır. Bir veya birkaç organdaki aksaklık insanın sağlığını nasıl bozuyorsa; devletin organlarındaki hastalıklar ve aksaklıklar da o devletin çalışmasını bozar veya devletin sona ermesine neden olabilir.

2.4. İktisadi Kuram

Bu görüşe göre devletin ortaya çıkış sebebi insanların ihtiyaçlarıdır. İnsanların karşılıklı olarak ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri, eksiklerini giderip kendilerinde fazla olanları diğerleri ile iktisadi bir şekilde takas etmeleri devleti ortaya çıkarmıştır.

Ayrıca iktisadi kurama göre, insanların tek başına kendilerini koruyamaması toplu halde korunma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle fertlerin korunma ihtiyacını gidermek zorunda kalması da devletin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Karl Marx ve Friedrich Engels devletin ortaya çıkış sebebinin ihtiyaç olduğunu savunan düşünürlerin başında gelir.

Özetle, iktisadi kurama göre, devlet birbirleri ile uzlaşmayan farklı grupları veya kişileri menfaat sebebiyle bir arada tutma ve kendilerini her türlü tehlikeye karşı koruma ihtiyacı neticesinde ortaya çıkmıştır.

2.5. Toplumsal Anlaşma Kuramı

Devletin ortaya çıkışı konusundaki yaygın kuramlardan bir diğeri toplumsal anlaşma kuramıdır. Bu kurama göre devletin ortaya çıkış sebebi insanların kısmen de olsa bir yönetici güç altında, sosyal yaşamalarını birleştirdiklerine dair anlaşma, bir arada yaşama sözleşmesi yapma isteğidir. İnsanların sulh içerisinde ve birbirlerinin haklarına riayet edecek şekilde bir anlaşma/sözleşme/mukavele yapmaları sonucunda topluluklar/cemiyetler oluşmuştur. Bu topluluklar da devleti oluşturmuştur. “İçtimai mukavele” olarak da adlandırılan bu kuram, David Hume, Rousseau, Holbach, Kant ve Fichte tarafından benimsenmiştir (Akbaş, 1945). İslam düşünürlerine göre de insan içtimai bir varlıktır ve Allah'ın kudreti de toplulukla beraberdir. Akıl doğruyu yanlıştan, faydayı zararlıdan ayırt etme kabiliyetine sahiptir. İçtimai mukavele gereği, akıl, insanlara birleşip bir devlet kurmayı, kurulacak bu devlet sayesinde saadetin elde edileceğini ilham etmiştir (Korkmaz, 1995).

Antik Dönem düşünürlerinden Aurelius Augustinus, görüşleriyle Gazali'yi andıran Orta Çağ düşünürü Thomas Aquino (Akinolu Thomas) ve 17. yüzyıl düşünürü Thomas Hobbes devletin menşei konusunda toplumsal anlaşma

kuramını savunan başlıca düşünürlerdir (Akın, 2013; Okandan, 1945). Hobbes'a göre de siyasi toplum kendiliğinden değil kişilerin bir anlaşma yaparak, karışık toplumlardan kurtulmak istemesinden oluşmuştur.

Özetle, toplumsal anlaşma kuramına göre, devlet güçlü olanın değil haklı olanın korunmasını sağlamalıdır. Bu da ancak toplumsal bir anlaşmayla olabilecektir.

3. PRE-MODERNDEN MODERN DÖNEME “DEVLET” OLGUSU

3.1. Antik Çağ'da Devlet

İlk Çağ olarak da adlandırılan Antik Çağ, siyaset bilimi ve tarih literatüründe insanlığın varoluşuyla başlamış, Orta Çağın başlangıcına kadar devam etmiştir. Bu dönemde yaşayan Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi önemli filozofların düşünceleri, Orta Çağ ve Modern Dönem filozoflarının birçoğunun ilham kaynağı olmuştur.

Eski Yunan şehir (site) devletlerinin yıkılmasının ardından sınırları daha büyük devletler veya imparatorluklar kurulmaya başlamıştır. Dönemin düşünürlerinden Platon, “Devlet” (Politeia) adlı eserinde yönetime dair görüşlerini anlatmıştır. Platon'a göre, devletin asli vazifesi toplumsal düzeni sağlamak ve insanların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ayrıca, devlet için iki sınıf gereklidir. Bunlardan biri yönetim sınıfı; diğeri ise askeri sınıftır. Platon devletin en iyi yönetim tarzının aristokrasi olması gerektiğini savunur. Ancak aristokrasi zamanla oligarşiye, demokrasiye ve ardından da tiraniye sürüklenir (Akın, 2013). Platon “Yasalar” adlı eserinde de devletin kimler tarafından yönetileceğini ve bu yöneticilerin kimler tarafından atanacağını anlatmıştır. Ona göre yürütme yetkisi devletin olgun vatandaşlarında olmalı ve yürütme erkini elinde bulunduranlar yasaları korumalı ve geliştirmelidir.

Antik Dönem düşünürlerinden Aristo, devletin temel organlarını ve fonksiyonlarını gruplandırırken yasama için “karar verici unsur”, yürütme için “memurlar” yargı için yerine “yargı gücü” kavramlarını kullanmıştır.

Dönemin düşünürlerinden Aurelius Augustinus, devletin tabi yasalarla yönetilmesini savunur. Augustinus'a göre, tabi yasalar ancak Tanrı'nın insanlara sunduğu hayatın iyi düzenlenmesini amaçlar. Devletin faaliyetleri kiliseden bağımsız olarak düşünülemez. Devlet-kilise ilişkisi sonlandırılırsa tabi yasalara aykırı hareket edilmiş olur ve devlet bundan olumsuz etkilenir. Bu nedenle devletin kilise tarafından yönetilmesi gerektiğini savunur. Onun bu düşünceleri, Orta Çağda kilisenin üstünlüğü üzerine şekillenmiş olan skolastik düşüncenin

temellerini oluşturmuş ve birçok Orta Çağ filozofu Augustinus'un düşüncelerinden etkilenmiştir. Ayrıca Augustinus, devleti "zorunlu bir kötülük" olarak nitelendirir.

Sonuç olarak Orta Çağ ve Modern Dönemdeki demokrasi fikirlerinin temelleri, genel olarak Antik Çağ'ın (Antik Yunan site devletlerinin) yönetim anlayışına ve bu dönemdeki düşünürlerin fikirlerine dayanmaktadır.

3.2. Orta Çağ'da Devlet

Orta Çağ'ın başlangıç ve bitiş tarihleri hususunda tarihçiler arasında fikir birliği yoktur. Bazı tarihçilere göre Orta Çağ 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayıp, 1492 yılında Amerika'nın keşfiyle sona ererken, bazı tarihçilere göre 1789 Fransız İhtilali'yle sona ermiştir. Orta Çağ Türklere göre ise 1453 yılında İstanbul'un Fethi ile sona ermiştir (Ateş, 2004).

Orta Çağ'da da Antik Çağ'da olduğu gibi, devlet yönetiminde henüz yasama, yürütme ve yargı erkleri çerçevesinde bir görev ve yetki dağılımı yapılmadığı görülmektedir. Skolastik düşüncenin geniş kitleler tarafından kabul görmesi kilisenin önemini ve bunun bir sonucu olarak devlet işlerinin kararlaştırılmasında kilisenin yetkilerini artırmıştır. Bu nedenle Orta Çağ filozoflarının birçoğunun düşüncesinde Hristiyanlık etkili olmuştur. Bu dönemde kilisenin etkisinden ayrı olarak sözleşmecî devlet teorileri de etkili olmuş ve toplum sözleşmesi ile ilgili düşünceler bu dönemde gelişmiştir (Torun, 2011).

Orta Çağ düşünürlerinden Aquinolu Thomas (Thomas Aquinas) da Antik Çağ filozofu Aurelius Augustinus gibi kilisenin üstünlüğünü savunan düşünürlerdendir. Ona göre de devlet kilise tarafından yönetilmelidir ve seçim gereksizdir. Seçimlerin yapılması, liyakatsiz yöneticilerin de seçilme ihtimali olduğu için tehlikelidir. Thomas Aquinas genellikle "ortak yarar" üzerinde durmuştur. Ona göre Devletin en büyük görevi vatandaşların ortak yararını en yüksek düzeye çıkarmaktır. Devlet başkanının görevi de devleti yasalara göre yönetmektir (Akın, 2013).

Orta Çağ'da kilisenin üstünlüğünü ön plana çıkaran düşünürlerin aksine kilise-devlet ayrımında devleti ön plana çıkan düşünürler de vardır. Bunlardan bir tanesi de Ockhamlı William'dır. Ona göre devletin görevi her kişinin hakkını tanımak ve bireylerin dünyadaki bağımsızlıklarını korumaktır.

Fikirleri Fransız İhtilali açısından önemli olan; fakat ihtilali göremeyen düşünürler Montesquieu ve Rousseau'dur. Montesquieu'ya göre üç değişik hükümet biçimi vardır. Bunlar cumhuriyet, krallık ve zorbalıktır. Eğer devlet egemenliği toplumun tümünde veya bir bölümünde ise bu yönetim cumhuriyet;

tek bir kişideyse krallık ve kural tanınmadan ele geçirilmiş ise zorbalıktır. Rousseau da üç tip yönetim biçimi olduğunu savunur. Bunlar; demokrasi, aristokrasi ve krallıktır. Rousseau'ya göre her yönetim biçimi bozulabilir. Biyolojik kuramı savunan Rousseau Toplum Sözleşmesi'nde insan ömrünü uzanamayacağını ancak iyi bir yönetimle devletin ömrünün uzanabileceğini söyler.

Özetle, Orta Çağ'da her ne kadar skolastik düşüncenin hakimiyeti söz konusu olsa da devlet ve yönetim kavramlarını din kurallarından ve dini kurumlardan bağımsız olarak değerlendiren düşünürlerin de olduğunu vurgulamak gerekir. Orta Çağ düşünürleri, Antik Çağ ile Modern dönem düşünürleri arasındaki düşünce ve fikir akışı köprüsünü kurmuşlardır. Bu dönemde yaşayan birçok düşünür, Antik Çağ düşünürlerinden etkilendikleri gibi, Modern dönem düşünürlerinin fikir temellerinin oluşmasında da etkili olmuşlardır.

3.3. Modern Çağ'da Devlet

Modern devletlerin ve modern demokrasinin ortaya çıkmasındaki en önemli gelişme şüphesiz Fransız İhtilali'dir. Bu nedenle siyaset bilimi açısından modern dönemin 1789 yılındaki Fransız İhtilali'yle başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde yaşayan Tocqueville, Saint Simon, Proudon, Marx gibi dönemin ünlü düşünürler, eşitlik, özgürlük, demokrasi, devlet kuvvetinin sınırlandırılması çerçevesinde fikirlerini savunmuşlardır. Dönemin düşünce akımlarında Fransız İhtilali'nin etkileri bariz bir şekilde görülmektedir.

Modern Dönemde yaşanan savaşlar ve büyük ekonomik problemler devletin fonksiyonlarının değişmesine neden olmuştur. Özellikle devlet yönetiminde sosyalist ve liberal görüş ayrımı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Günümüzde devletlerin karşı karşıya kaldıkları güçlükler antik ve orta çağdakilerden çok farklıdır. Artık egemenliğin kimde olacağı, yöneticilerin ne şekilde göreve geleceği veya devletin görevlerinin neler olduğundan çok; devletler nükleer problemlerle, ülke sınırları krizleriyle veya büyük savaşlarla nasıl başa çıkabileceğinin planlamasını yapmakta ve vatandaşlarda devletten beklentilerini bu yönde değerlendirmektedir (Poggi, 2011). Bu nedenle, Modern Dönemde devlete yüklenen anlam Antik ve Orta Çağda yüklenen anlamdan çok daha farklıdır. Modern dönemde devlet, genellikle bir ulus-devlet yani bir toplum şeklinde örgütlenmiştir (Can, 2005).

Monarşinin anayasal monarşiye dönüşmesi, saltanat kavramının ve uygulamalarının önemini yitirmesi, toplumları oluşturan bireylerin kendi hak ve menfaatlerini demokratik yollarla savunmaya başlamaları ve bu bireylerin seçme ve seçilme haklarını elde etmeleri, devlet yönetiminde yasama, yürütme ve yargı

erklerinin gerçek manada ayrılması Modern Dönemde devlet olgusuna ait önemli gelişmelerdir.

4. DEVLET GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE DOĞU BATI KARŞILAŞTIRMASI: GAZALİ VE THOMAS AQUINAS ÖRNEKLERİ

Devlet olgusuna yüklenen anlam dönemden döneme veya coğrafyadan coğrafyaya farklılık gösterebilmektedir. Ancak farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı inançlara sahip olan filozofların da bazen devlet olgusuna yüklendikleri anlamın birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Bu başlıkta, devlet olgusuna yüklenen anlamın karşılaştırmalı analizini yapabilmek için iki farklı düşünürün görüşlerine yer verilmiştir. Gazali İslam felsefesinin; Thomas Aquinas (1225-1274) (Hart, 2008) ise skolastik düşüncenin önemli düşünürlerindedir. İki düşünürün en belirgin ortak özelliği devlet olgusu hakkındaki görüşlerini din kurallarına dayandırmalarıdır. Bu düşünürlerin devlet ve yönetici kavramlarına yükledikleri anlamlar aşağıdaki başlıklarda irdelenmiştir.

4.1. Devlet ve Devletin Ortaya Çıkışı (Menşei) Konusunda Gazali ve Thomas Aquinas'un Karşılaştırılması

Gazali'ye göre insan yaradılışı gereği sürekli bir şeylere ihtiyaç duymak zorundadır. Bireyler ihtiyaçlarını giderdikçe mutluluğa ulaşacaklardır. İnsan neslinin ve servetinin devam etmesi de başkalarına olan ihtiyaçları ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar bu nedenle farklı sanatları icra edenlere ve ticaretle uğraşanlara ihtiyaç duyarlar. İnsanların bu ihtiyaçlarını karşılaması zamanla bazı problemlere neden olacak ve adalet ihtiyacı ortaya çıkacaktır. İnsanların kendi haklarını kendi yöntemleri ile aramaları anarşiyi doğuracaktır ki bu anarşi toplumun düzeninin bozulmasına neden olacaktır. Bu nedenle toplumu oluşturan fertler kendi haklarını savunmak için başvurabilecek güçlü bir otoriteye ihtiyaç duyacaklardır. İşte bu otorite Gazali'ye göre devlettir. Bu düşüncesiyle, Gazali'nin, devletin ortaya çıkması konusunda İktisadi Kurama yakın olduğunu görmekteyiz.

Gazali'ye göre devletin ilk görevi toplumda hak ve adaleti sağlayarak anarşinin, karışıklığın ortaya çıkmasını engellemektir. Hak ve adaletin hâkim olduğu bir toplumsal düzeni de etkili ve başarılı bir idareci sağlayabilir. Devlet işleri de sürekli olarak denetlenmelidir. Çünkü devletin ve denetimin olmadığı yerde huzursuzluklar, anarşi ve taşkınlıklar olacaktır. Gazali'ye göre denetimi yapacak olan ise devletin organları veya yöneticiyi temsil eden adaletli bireylerdir. Gazali bu organları da insan organına benzetir. İşte bu benzetme bizlere Biyolojik Kuramı hatırlatmaktadır. Gazali'ye göre kalp hükümdar; vezir akıl; hiddet zabıta;

sanatlar ve üretim kol ve bacaklardır. Bu noktada devletin ortaya çıkış noktası konusunda Gazali'nin, Biyolojik Kuramın savunucularından olan Platon ile aynı görüşü savunduğunu ileri sürmemiz yerinde olacaktır. Hatırlanacağı üzere, Platon da zaman zaman devlet-insan benzetmeleri yapmaktadır.

“Devleti idare edenler, yapacakları işleri, yiyecek ve içeceklerden neşet eden (doğan, ortaya çıkan) şehvi duygularla değil, iyi eğitim görmüş emniyet teşkilatında hâkimiyeti altına alan akıl ve şeriat ile hallederler. Gazali, devlet için zaruri gördüğü bu kurtuluş reçetesini ferdi planda da ele alır ve insan nefsinin kurtarmanın da yolunun aynı olduğunu savunur. Nefsinin idare etmede insan aklının ve dinin gösterdiği yolda hareket ettiğinde kurtuluşa ererken, şehvi duygularına tabi olduğunda ise, delalete düşer.” (Korkmaz, 1995). Gazali bu görüşleri ileri sürerken birçok dini bilgiden de yararlanmıştı. Bir başka ifadeyle, Gazali, siyasi görüşlerini dinden arındırmadan ifade etmektedir (Akbal, 2016). Gazali'nin benzetmeleri Herbert Spencer (1820-1903) tarafından yaklaşık 900 yıl sonra yapılan benzetmelerin temelini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Gazali, devletin ortaya çıkışında hem İktisadi Kuramı hem de Biyolojik Kuramı savunmuştur. Devlet toplumsal adalet ve düzen için gerekli bir olgudur. Ayrıca Gazali devleti açıklarken dini bilgilere de atıfta bulunmuştur.

Aquinolu Thomas'a göre devletin görevi yeryüzünde Tanrısal devlet düzenini gerçekleştirmektir. Kiliseyi daima devletin üstünde tutmuştur ve O'na göre kilise tüm toplumsal yaşama müdahale edebilen bir kurumdur. Çünkü kiliseyi meydana getiren Tanrı; devleti meydana getiren ise Tanrı'nın yarattığı insandır. Aquinolu Thomas, bu düşünce ile gücün tek sahibi olan Tanrı'nın yarattığı yeryüzündeki kilisenin tüm siyasi kurumlardan üstün olacağını ileri sürer. Devlet de Tanrı'nın izniyle var olmuş olsa da tüm gücünü kiliseden almalıdır. Eğer devletin yaşatılması ve anarşinin olmadığı bir ortamda mutlu bir şekilde yaşanmak isteniyorsa bu ancak kilise sayesinde başarılabilir. Sadece kilise toplumdaki adaletsizliklerin ve kargaşanın son bulmasında etkili olabilecektir.

Aquinolu Thomas da insanların ihtiyaçları olduğunu ve bu ihtiyaçları gidermek isterken bazı problemler ile karşılaşılacağını ileri sürer. Bu problemler Gazali'nin de ileri sürdüğü gibi farklı problemleri ortaya çıkaracak, problemlerin giderilmesi de güçlü bir otoriteye ihtiyacı gerektirecektir. Yani devletin ortaya çıkışı konusunda İktisadi Kuramı savunur.

Aquinolu Thomas, Augustinus'tan etkilenmiş olsa da düşüncelerinde bazı farklılıklar vardır. Augustinus devlete, “zorunlu bir kötülük” der. Fakat hem Thomas Aquinas hem de Augustinus'a göre devlet “bir dünya devleti” olmalıdır.

Dünya devleti kutsal devletin bir kopyası olmalı ve yeryüzünde yaratıcının düzenini gerçekleştirilmeye çalışılmalıdır. Sonuç olarak hem Thomas hem de Augustinus, kiliseyi devletten üstün tutar. Onlara göre kilise kutsal, devlet ise sosyal bir kuruluştur.

Thomas'ın "devlet felsefesi", Aristo'nun ve Augustinus'un düşüncelerinden oluşan bir karmadır (Çifçi, 2012). Thomas'ın insanın sosyal bir varlık olduğu, yapısı gereği kendi cinsleri ile birlikte yaşamak zorunluluğunda olduğu düşüncesi, Aristo'ya aittir. Aynı şekilde devletin bir hayır kurumu olduğu görüşü de Aristo'dan gelmektedir. Göze'ye göre, Thomas, Aristo'nun görüşlerini Hıristiyan dininin ilkeleriyle uzlaştırmak istemiştir (Göze, 2017).

Aquinolu Thomas'a göre kilise ve devlet, Tanrı'nın istediği kurumlardır. İnsanın Aristoteles'te olduğu gibi toplumsal bir yaratık olduğunu düşünen Aquinolu Thomas, otoriteye itaat edilmesini öğütler. Devletin görevi ortak yararı sağlamak, barış ve güvenliği kurmak ve halkı her tür (iç ve dış) düşmana karşı korumaktır. Bunun için monarşik yönetim biçimi benimsenmelidir. Fakat yöneticilerin aşırı baskıları ve zor kullanmalarını engellemek için anayasa ve buna uygun yasalar ayrıntılı bir biçimde belirlenmelidir. İnsanlar eşit yaratılmamıştır. Doğaları gereği kimi insanlar üstün, diğerleri ise aşağıdır. Dolayısıyla kimi insanlar lider diğerleri ise izleyiciler olarak doğarlar. Demokrasi bu doğal gerçeklikle örtüşmeyen bir sistem olduğu için uygun değildir.

Sonuç olarak devletin toplumsal adalet ve düzen için gerekli bir olgu olduğunu, bu düzenin sadece kilise aracılığı ve kilise gücüyle sağlanabileceğini savunan Aquinolu Thomas, devletin ortaya çıkışında hem İktisadi Kuramı hem de Biyolojik Kuramı savunmuştur.

Gazali'nin ölümünden 114 yıl sonra dünyaya gelen Aquinolu Thomas'ın devletin ortaya çıkışı hakkındaki görüşlerinin hemen hemen Gazali ile aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Her iki filozof da hem İktisadi Kuram hem de Biyolojik Kuram çerçevesinde devletin ortaya çıkışını savunmuşlardır. Aralarındaki bir diğer benzerlik ise devleti anlatırken, kendi dinlerinden de referanslar göstermeleridir.

Sonuç olarak iki filozof da düzen ve toplumsal adaleti sağlama görevini devlete yüklemişlerdir. Ancak Aquinolu Thomas sürekli olarak kiliseyi ve önemini vurgularken Gazali devletin görevleri ve yöneticilerde olması gereken özellikleri anlatırken din temsilcilerini onun kadar ön planda tutmamıştır. Ayrıca Gazali'de Platon'un fikirleriyle; Aquinolu Thomas'ta ise Aristoteles'in fikirleriyle benzerlikler görebilmemiz mümkündür.

4.2. Gazali'ye ve Thomas Aquinas'a Göre Devlet Başkanı ve Yöneticide Bulunması Gereken Özellikler

Devlet organlarının etkili bir şekilde çalışabilmesi ve emirlerinin uygulanabilmesi için güçlü bir devlet başkanına ihtiyaç vardır. İyi bir devlet başkanının veya otoritenin olmadığı yerde toplumun düzeni kesinlikle bozulacaktır. Türk-İslam düşüncesinde devlet ve devlet adamı konularında düşünceleriyle en çok akla gelen kişi Gazali'dir. Gazali birçok eserinde bu konulara yer vermiştir.

Gazali'ye göre İslam dininde başkanın tayininde iki usul vardır. Birincisi nassa dayanan tayin; diğeri ise seçim sonucu oluşan tayin. Nassa dayalı tayinde yöneticinin tayini Allah tarafından yapılır. Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın soyundan gelenler arasından tayin edilir. Gazali bu görüşü çürütür ve reddeder. Gazali'ye göre başkanın seçilmesi için Müslümanların ortak kararı yeterlidir ve devlet başkanı birtakım şartları taşımalıdır. Devlet başkanı ya veliahtlık yoluyla ya da özel seçimle belirlenmelidir. Başkan olacak kişinin de diğer insanlardan farklı bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bunlar; Devlet başkanı çocuk olmamalıdır, akli başında olmalıdır, hürriyeti elinden alınmamış olmalıdır, erkek olmalıdır, Kureyş soyundan olmalıdır, görme ve işitme bozukluğu olmamalıdır. Bu özelliklerden birçoğu rasyonel ve evrensel iken; Kureyş soyundan gelme düşüncesi Hadis'e dayanmaktadır. Burada Gazali'nin bu görüşü eleştirilebilir.

Gazali Nasihat'ül Mülük eserinde devlet başkanlarına nasihatlerde bulunmuş, yöneticilerin yapması ve yapmaması gereken davranışları anlatmış, adalet kavramına özellikle vurgu yapmıştır (Gazali, 2008) Gazali'nin savunduğu, devlet başkanlarında bulunması gereken özelliklerin evrensel ve her döneme hitap eden bir içeriğe sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Yazar, 2016). Gazali'ye göre devlet başkanının bazı sıfatları ise sonradan kazanılabilir. Bunlar; yiğit ve kahraman olabilmek, zor anlarda gerçek yararı belirleyebilmek, mantıklı düşünebilmek, dini kuralları iyi bilmek, eğer bilmiyorsa alimlere danışmak ve yeni bilgiler öğrenmeye gayret göstermektir.

Thomas Aquinas Gazali gibi devlet başkanlarına nasihatlerde bulunmamış olsa da onun görüşleri doğrultusunda devlet adamlarında bulunması gereken özellikleri belirlemek mümkündür. O halde Thomas Aquinas'a göre devlet adamı kilisede yetişmelidir. Gazali gibi Thomas Aquinas da toplumun düzeni için sürekli olarak adaletten bahsetmiştir. Öyleyse Thomas Aquinas için de devletin vatandaşlarına karşı adil olması yani devlet yöneticilerinin adaletli olması şarttır. Gazali devlet başkanının seçimle belirlenmesi gerektiğini savunurken; Thomas Aquinas buna karşı çıkarak Ddevleti, kiliseyi yönetenlerin yönetmesi;

yani din adamlarının yönetmesi gerektiğini savunur. Bu görüş, Orta Çağ'da bazı düşünürler için değerlendirildiğinde, doğu toplumları düşünürlerinin devlet yönetimi konusunda batı toplumları düşünürlerinden daha demokratik olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar geçen süreçte, ortaya çıkan güç çatışmaları bazı ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. Bunların başında insanlar arasındaki düzenin, güvenliğin, barışın sağlanması ihtiyacı gelmektedir. Bu ihtiyaçlar ancak toplumsal bir sistemin kurulmasıyla karşılanabilecektir. Antik Çağ'dan günümüze kadar, devlete yüklenen görevler ve insanların devlet hususundaki düşünceleri sürekli olarak değişiklikler göstermiştir. Bunun nedeni insan ihtiyaçlarının sınırsız olmasından ve dünyadaki siyasal ve ekonomik konjonktürün sürekli olarak değişmesinden kaynaklanmaktadır.

Siyaset bilimine her ne kadar Batı toplumlarının ve filozoflarının etkisi büyük olsa da Doğu toplumlarında da devlet felsefesi ile ilgili önemli düşünürler yetişmiştir. Hatta bu düşünürler bazı Batı filozoflarını da etkilemiştir.

Bu çalışmada ilk olarak devlet olgusuna dair kavramlara, ardından devletin nasıl ortaya çıktığına dair çeşitli görüşlere, devlet olgusunun kronolojik olarak gelişim sürecine ve son olarak devlet olgusuna yüklenen anlama Doğu-Batı/İslam-Hıristiyan karşılaştırmasıyla yer verilmiştir. Devlet olgusuna dair kavramların bazılarında düşünürler arasında fikir birliğinin; bazılarında ise fikir çatışmalarının olduğu görülmektedir. Örneğin "devlet" kavramının tanımı veya devletin faaliyet alanının ölçütü hususlarında düşünürler arasında görüş farklılıklarının olduğunu; ancak egemenliğin kaynağına göre devlet türleri veya yönetim yapıları açısından devlet türleri gibi hususlarda fikir çatışmalarının pek de olmadığını söyleyebilmek mümkündür. Devletin menşei konusuna gelindiğinde, devletin nasıl ortaya çıktığı hususunda da yine düşünürler arasında fikir birliğinin sağlanamadığı görülmektedir. Devletin menşei konusunda düşünürler arasında bir fikir birliğinin olmaması birçok kuramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletin menşei hususundaki başlıca kuramlar Aile Kuramı, Kuvvet ve Mücadele Kuramı, Biyolojik Kuram, İktisadi Kuram ve Toplumsal Anlaşma Kuramı olsa da kimi düşünürler bu kuramlardan sadece bir tanesini; kimi düşünürler ise bu kuramlardan birkaçını birden savunmakta (örneğin *Jean Bodin, devletin menşei hususunda hem aile kuramını hem de kuvvet ve mücadele kuramını savunmaktadır*), Modern devlet anlayışında İktisadi Kuram ve Toplumsal Anlaşma Kuramlarının

etkilerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Devlet olgusunun kronolojik gelişim süreci incelendiğinde ise Antik Çağ filozoflarının, Orta Çağ ve Modern Dönem filozoflarını etkilediği, özellikle Orta Çağ'da, devlet/toplum yönetiminde skolastik düşüncenin etkili olduğu; Modern döneme gelindiğinde ise insanların devlet olgusundan beklentilerinin değişikliğe uğradığı, devletin temel erklerinin belli kurallar çerçevesinde sınırlandırıldığı görülmektedir. Devlet olgusuna yüklenen anlam hususunda Doğu-Batı/İslam-Hıristiyan karşılaştırmasının yapıldığı son bölümde ise Doğu ve Batı coğrafyalarından birer örnek filozofun görüşlerine yer verilmiştir. Birbirlerine yakın dönemlerde yaşayan ve yaşadıkları coğrafya ve toplumlarda düşünceleriyle etkili olan Gazali ve Thomas Aquinas'ın devlet ve yönetim konularındaki düşüncelerinin birçok yönüyle benzeştiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbal, İ. & Küçükaslan, Z. (2016). Gazali'nin siyasi düşüncesinde devlet, devlet adamı ve bürokrasi meselesi. Mehmet Akıncı & Gökçe Nur Şafak (Ed.), *Türk İslam siyasi düşüncesi* içinde (179-204). Ankara: Eğitimci Kamu Çalışanları Sendikası Yayınları.
- Akbay, M. (1945). Devlet menşei için içtimai mukaveleye istinat ettiren nazariyeler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (4), 85-109.
- Akın, İ. F. (2013). *Devlet doktrinleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Akyılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2009). *Türk idare hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ateş, T. (2004). *Siyasal tarih. (Yeni ekler yazılmış ve genişletilmiş 1. baskı)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berktaş, F. (2012). Liberalizm. H. Birsen Örs (Ed.), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasi ideolojiler* içinde (46-114). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Can, N. (2005). *Siyaset felsefesi problemleri*. Ankara: Elis Yayınları.
- Çifçi, O. Z. (2012). Batıda din-devlet ilişkilerinde ortaya çıkan dönemler. *İstem Dergisi*, 19, 195-208.
- Çam, E. (2005). *Siyaset bilimine giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Durgun, Ş. (2012). İran İslam Cumhuriyeti. Burhan Aykaç & Şenol Durgun (Ed.), *Çağdaş siyasi sistemler* içinde (519-603). Ankara: Binyıl Yayınları.
- Düvenci, S. (2018). Devletin köken teorileri açısından devleti doğuran etmenler: çeşitli uygarlıklar ve topluluklar üzerinden bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1 (2), 66-93.
- Gazali. (2008). *Nasihatiül müllük (Yöneticilere tavsiyeler)*. (Osman Arpaçukuru, Çev.). İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Göze, A. (2017). *Siyasal düşünceler ve yönetimler (Gözden Geçirilmiş 17. Baskı)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gözler, K. (1999). Hukuk açısından monarşi ve cumhuriyet kavramlarının tanımı sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54 (1), 51-62.
- Gözler, K. (2011). *Devletin genel teorisi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Günday, M. (2004). *İdare hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Hart, M. H. (2008). *Dünya tarihine yön veren en etkin 100*. İstanbul: Neden Yayıncılık.

- Heywood, A. (2012). *Siyaset*. (Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu & Atilla Yayla, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Kapani, M. (2004). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Korkmaz, F. (1995). *Gazali'de devlet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Okandan, R. G. (1945). *Devletin menşei*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Platon. (2012). *Devlet*. (Yılmaz Dağlı, Çev.). İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Poggi, G. (2011). *Devlet, doğası, gelişimi ve geleceği*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Torun, Y. (2011). *Siyaset felsefesi tarihinde devlet*. Ankara: Orion Yayınları.
- Yayla, A. (2017). *Karşılaştırmalı siyasal sistemler*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yazar, N. (2016). Gazali'nin Nasihatü'l Mülûk adlı eserinde hükümdarlık teorisi. Mehmet Akıncı & Gökçe Nur Şafak (Ed.), *Türk İslam siyasi düşüncesi içinde* (205-217). Ankara: Eğitimci Kamu Çalışanları Sendikası Yayınları.